

1. Structurile arheologice de pe strada Lipscani nr. 32-34

Virgil Apostol, Ștefan Bâlici, Claudia Apostol

Cercetările arheologice desfășurate pe suprafața parcelor de la nr. 32 și 34 au condus la descoperirea în întregime a trei¹ ansambluri de construcții (locuințe cu spații comerciale la parter) dezvoltate pe trei parcele datând din secolul al XVIII-lea, la conturarea etapelor de transformare fundamentale petrecute în epocile ulterioare (de exemplu comasarea a două dintre proprietăți, alinierea din a doua jumătate a secolului al XIX-lea) sau la surprinderea unor urme, deși firave, ale utilizării zonei în secolul al XVII-lea.

Pe de o parte, singurele date certe privitoare la structura urbană² oferite de sursele iconografice (cele de la sfârșitul secolului al XIX-lea – Planul 1895-1899 și începutul secolului XX – Planul 1911) au fost confirmate de cercetările arheologice actuale. Pe de altă parte, pentru perioadele anterioare (sfârșitul secolului al XVIII-lea și secolul al XIX-lea), informațiile relevate de cercetare au venit să completeze cu precizie informațiile prezentate schematic în planurile istorice (Planul Shulzer - 1781, Planurile Borroczyń - 1846-1852, Planurile Papazoglu - 1871-1875).³ Astfel, imaginea istorică este îmbogățită cu informații consistente referitoare la structura urbană de-a lungul unui interval de timp important: începutul secolului al XVII-lea – sf. secolului al XIX-lea.

Monumentele arheologice descoperite pot fi încadrate în patru faze majore de edificare:

I - Structuri din secolul al XVII-lea

Suprapuse de structurile încadrate în următoarea fază constructivă, au fost descoperite câteva complexe arheologice care oferă informații cronologice importante. Urmele de locuire (*umplutură - locuire*¹) și traseele de ziduri care le suprapun din zona zidului Z12 (Z27) atestă utilizarea zonei în secolele al XVI-lea (sf. secolului) și al XVII-lea. Zidurile Z78-Z83, realizate din cărămidă (13x24x3,5 cm) legată cu mortar descriu conturul

¹ Urmele celui de-al patrulea ansamblu, aparținând parcelei istorice de la numărul actual 30, au fost descoperite în colțul sud-vestic al proprietății (casa 6)

² Aceste două planuri, precum și cel ridicat de maiorul Borroczyń (detaliu zonal astăzi pierdut), spre deosebire de reprezentările anterioare sau chiar contemporane, sunt singurele planuri topografice care au înregistrat în detaliu situația concretă din teren. *Planul Bucureștilor ridicat de Institutul Geografic al Armatei, 1895-1899*, colecțiile Muzeului Municipiului București; *Planul Orașului București, Ediția Oficială, 1911*, Biblioteca Academiei Române.

³ Planul istoric detaliat al acestei zone (caroul 50 al Planului Borroczyń 1847-1852) a fost pierdut, rămânând doar planul de încadrare realizat în 1852 (Planul Borroczyń 1852) care are un caracter general. Planul Sultzer este de asemenea un plan realizat la scara 1:1000, iar Planurile Papazoglu conțin reprezentări care nu au caracter topografic. (Maior Baron Rudolf Arthur Borroczyń, *Planul Bukureștului. Ridicat, tras și publicat din porunca prea Înălțatului Domn Stăpînitor Barbu Dimitrie Știrbeiu, 1852*, colecțiile Muzeului Municipiului București; Maior Baron Rudolf Arthur Borroczyń, *Planul Borroczyń 1847-1852*, Biblioteca Academiei Române; F.J. Sultzer, *Grund Riss der Haupt Stadt Bukarest in der Wallachei, 1781*, Cabinetul de Stampe al Bibliotecii Academiei Române; Maj. D. Papasoolu, *Centrul Capitalei București. Coloarea de roșu, Dedicat Domnului V. Hiottu Prefectului Poliției Capitalei, 1871*, Biblioteca Academiei Române; Loct. Colon. D.A. Pappasoglu, *Planul Comisiei Coloarei de Roșu din Capitala București, anul 1875, Dedicat Nobil. Familiei de Barcanescu*, Biblioteca Academiei Române.

unor construcții orientate probail la *Ulița cea Mare*.⁴ Urmele podului de lemn descoperit cu ocazia cercetărilor anterioare (*pod 2*) este posibil să fie contemporane cu aceste construcții. Alte urme de locuire, plasate într-un orizont similar au fost descoperite sub talpa fundației *pivniței 2 a casei 5*. (motiv pentru care în zidul *Z51* al *pivniței* a fost construit un arc de descărcare).

Amenajări anterioare secolului al XVIII-lea sau de la începutul secolului al XVIII-lea au fost descoperite pe suprafața parcelei nr. 34: amprenta unei sobe (*amenajare 1-sobă*) și urmele unei structuri de zidărie (*structură 1*); un tronsol de cca. 8 m dintr-o conductă pentru apă potabilă care traversează parcela. Conducta din tuburi ceramice (10 cm la interior) este protejată cu cărămizi (28x14x3,5 cm) legate cu mortar de var, așezate deasupra în forma unei acoperiri în două ape. În zona limitei de proprietate cu parcela nr. 32, conducta era în relație posibilă cu un bazin (*amenajare 5*), acum suprapus masiv de structurile ulterioare. Urme analoge cu cele ale conductei acoperite cu cărămidă au fost descoperite la intersecția străzilor Smârdan și Lipsani. Prin urmare, este posibil să reprezinte urmele sistemului de alimentare cu apă potabilă din epocă.

II – Structuri din secolul al XVIII-lea

Părți ale construcțiilor identificate în urma cercetării actuale erau cunoscute din anul 2008,⁵ când a fost investigat arheologic spațiului public învecinat. În zona imobilelor de la nr. 30-32-34 au fost descoperite în urma cercetărilor prilejuite de reabilitarea infrastructurii Zonei pilot a Centrului Istoric traseele a trei clădiri – *casa 1 (casa 4)*, *casa 2 (casa 5)*, *casa 3 (casa 6)*⁶. Dintre acestea – *casa 2 (casa 5)* – se distingea prin prelucrarea arhitecturală specială: spațiul interior al *pivniței* acoperit cu o boltă în plin cintru sprijintă pe trei arce dublouri (7,34 m deschidere), la care se adaugă, în peretele nordic – *Z7 (Z20)*, două ample firide încheiate în arc în plin cintru (229 cm lățime x 259 înălțime la cheie x 90 cm adâncime). Această *pivniță* a fost surprinsă acum în totalitate. Lungă de 14,10 m și cu o deschidere impresionantă de 8,20 m are o prelucrare specială și pe timpanul opus, de la sud: o nișă (81 cm lățime x 78 înălțime la cheie x 40 cm adâncime) încheiată într-un arc subliniat atât prin retragerea sa din planul peretelui, cât și prin așezarea unor cărămizi pe circumferința sectorului arcului; un gol de trecere amplu a cărui ambrazură era tesită la 45°. Este posibil ca de aici să fi pornit spre suprafața terenului un acces rampant similar celui de la casa vecină (*casa 3/scară subsol*).

Zidurile, arcele și bolta *pivniței* sunt realizate din cărămidă (24x12x3,5 cm) legată cu mortar de var. Urmele sistemului de construcție al *casei 2 (casa 5)* sunt reprezentate de amprentele cofragului vizibile pe intradosul fragmentelor de boltă conservată și de amprenta tiranților de lemn încorporați în masa zidului. Având în vedere deschiderea amplă a bolții, constructorii au așezat bolta (la nașterea ei) direct pe fundații, fără ca vreun zid să fi fost ridicat de la nivelul de călcare al *pivniței*. Apoi au fost constuite

⁴ „Ulița cea Mare” atestată pentru prima oară în 1589 a avut și alte denumiri: la 1770 segmentul dintre str. Șelari și Podul Mogoșoaiei se chema „Șerban Vodă”, pentru ca la 1852 (în Planul Borroczyn) să fie numită „Lipskani” doar porțiunea dintre actualele străzi Șelari și Smârdan, celelalte segmente spre est fiind notate ca „Ulița Marchitani”, iar mai departe, în Piața Sf. Gheorghe – „Zarafii”. Generalizarea denumirii de „Lipskani”, pentru întreaga arteră comercială, se va face în a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

⁵ Gh. Mănușu-Adameșteanu, E. Gavrilă, R. Popescu, Th. Ignat, A. Măgureanu, A. Boroneanț, M. Toderaș P. I. Panait, C. Mitroi, *Centrul Istoric. Str. Lipsani (Tronsonul dintre str. Smârdan și Bulevardul I.C. Brătianu, C.C.A., 2009*, <http://www.cimec.ro/Arheologie/cronicaCA2010/cd/index.htm>, consultat 01.07.2010; V. Apostol, Șt. Bălci, *Structuri arhitectural-arheologice din Centrul Istoric București*, Caiete ARA I, 2010, p. 146.

⁶ Notațiile din paranteze cf. V. Apostol, Șt. Bălci, *op.cit*, p. 146, cap. IX – *Structuri arheologice de pe strada Lipsani*, Pl. XXII. *Casa 1 (casa 4)* a fost dezvelită fragmentar în cu ocazia cercetărilor menționate. Cu prilejul acestor cercetări nu a mai fost descoperit nici un element care să-i aparțină.

zidurile perimetrare Z3 (Z23), Z10 (Z29). Acesta este probabil motivul pentru care traseul pivniței și al suprastructurii nu este în totalitate congruent. Din elevația acestei construcții se mai păstrează puține urme. Zidurile Z69, Z67, paralele cu liniile structurale ale arcelor dublouri, pot fi asociate acestei faze constructive.

Casa 3 (casa 6) cu front la stradă de 5,40 m este retrasă de *casa 2 (casa 5)* cu cca. 2,20 m și de casa vecină spre est⁷ cu cca. 90 cm. Spațiul mai amplu până la limita de proprietate vestică a fost probabil ulterior ocupat cu încă o construcție (*casa 3 (casa 6) / anexă*), retrasă de la aliniament cu cca. 60 cm. Pivnița *casei 3*, măsurând la interior 4,15x8,15 m, este realizată din cărămidă (24-25x13-14x3,5-4 cm) legată cu mortar de var. În peretele vestic au fost realizate două nișe cu arcul subliniat în mod analog nișei *pivniței 1 a casei 2*.

La sud de pivnița *casei 3 (casa 6)* se conservă urmele unui acces la nivelul pivniței, situat la cca. 2,75 m mai jos față de nivelul actual al străzii Lipscani. Într-un perimetru înconjurat de ziduri, mai îngust (2,3 lățime x 3,15 m lungime) decât deschiderea pivniței a fost realizată o scară cu trepte din lemn încastrate în zidurile laterale: nouă amprente de trepte din lemn (cca. 30x20 cm) se conservă în zidul Z31. Lemnul a fost folosit și pentru întărirea zidurilor: amprenta unui tirant puternic din lemn (17x25 cm înălțime) se conservă în zidul Z20.

Contemporane cu *casa 3* sunt și zidurile Z34, Z35 care descriu conturul rectangular al unei anexe adosate spre sud. În interiorul acestui ansamblu se păstrează pavajul (*pavaj 1*) realizat din cărămidă așezată pe cant.

Acestei etape constructive îi pot fi asociate urmele a două construcții – *casa 2 (casa 5) - anexă 1, anexă 2 (?)*, una situată la sud de *pivnița 1 a casei 2 (casă 5)*, sub fundațiile unei construcții ulterioare (*casa 5/anexa 1*), respectiv în colțul sud-vestic al parcelei *casei 2 (casa 5)*. Amenajarea 4, folosind un sistem de construcție particular⁸ – căptușire cu dulapi („blăni”) a unui spațiu subteran – este posibil să fie și ea asociată acestui moment constructiv. Informațiile arheologice nu oferă date privitoare la momentul construcției, însă se poate fixa cu aproximație momentul când au fost desființate - secolul al XIX-lea.

III – Structuri de la mijlocul secolului al XIX-lea

Acest moment important de reconfigurare a structurii urbane, posibil de asociat cu Marele Foc din 1847, a presupus unificarea parcelelor pe care erau amplasate *casa 2 (casa 5)* și *casa 3 (casa 6)* și amplasarea noii construcții (*casa 5*) pe un nou aliniament, retras față de cel anterior cu cca. 2,30 m. Astfel, *casa 3 (casa 6)* este părăsită în totalitate, iar pivnița *casei 2 (casa 5)* este integrată în noua schemă de plan.

Subsolul noii construcții (*casa 5*) este compus din pivnița veche (*casa 5/pivniță 1*) orientată perpendicular pe aliniament și o altă pivniță (*casa 5/pivniță 2*) paralelă cu aliniamentul. Pivnița anterioară este ușor restrânsă (1,45 m) prin introducerea zidului Z12 (Z27) pe noul aliniament. Pivnița nouă, adosată la peretele sudic al pivniței reutilizate, se desfășoară pe întreaga deschidere a parcelei rezultate prin unificare (16,20 m la interior). Cele două pivnițe comunică prin golul preexistent în timpanul sudic al pivniței vechi. Pivnița era acoperită cu o boltă semicirculară (deschidere 4,45 m) așezată pe ziduri înalte de cca. 1,40 m. În zona mediană este amplasat un arc dublu cu deschidere de 3,85 m care susține la nivelul parterului gangul de acces spre curtea casei.

⁷ Casa 7 cf. *Idem*.

⁸ Întâlnit și pe strada Pictor N. Tonița la clădiri datând din secolul al XVII-lea și al XVIII-lea. Cf. V. Apostol, Șt. Bălici, *op.cit*, p. 136-141; București. *Centru istoric. Strada Nicolae Tonitza. Un tezaur monetar din secolele XVI – XVII*, București, 2009. (seria Istoria Orașului 3, coord. Gh. Mănușu-Adameșteanu).

Accesul la nivelul subsolului se făcea pe la sud, acolo unde a fost descoperită o scară de acces (*scară 2*) care reprezintă probabil o refacere datând dintr-o perioadă ulterioară a accesului inițial.

Pivnița nouă era ventilată prin două răsuflătoare care penetrau bolta pe latura sudică și printr-o răsuflătoare în timpanul estic, orientată spre parcela vecină. Pivnița este realizată din cărămidă (23x13x5 cm) legată cu mortar de var. Timpanul estic conține un arc de descărcare aplatizat cu deschidere egală cu cea a bolții. Existența în această zonă a unei umpluturi masive provenite de la o locuință anterioară (*umplutură – locuire 2*) a determinat folosirea acestei tehnici constructive. Pe timpanul opus și pe zidul sudic se păstrează amprente ale bânelor pe care a fost așezată schela în momentul construirii.

La nivelul parterului, corpul dinspre stradă al *căsei 5* era compus din trei travee separate în zona mediană a fațadei de un gang foarte îngust.⁹ Una dintre travee, cu o deschidere amplă provenită de la suprapunerea cu pivnița anterioară, este situată la vest față de gang, iar celelalte două spre est. Fiecare travee este împărțită în câte patru spații, unul dintre ele cu deschidere mai mică (cca. 2m). Este posibil ca cele trei spații din urmă să fi adăpostit o circulație pe direcție perpendiculară cu cea a gangului.

Pe latura vestică și estică a parcelei au fost descoperite trei corpuri de anexe ridicate concomitent sau la scurt interval de timp cu corpul principal de construcție.

Tot acestei faze constructive îi pot fi asociate și vestigiile unui corp de clădire (*casa 7*) amplasat probabil pe aceeași parcelă cu *casa 1 (casa 4)*. Clădirea, realizată din cărămidă (24x12x3,5 cm) legată cu mortar de var, era compusă din trei încăperi înșiruite. Sub traseele zidurilor se conservă tronsoane de ziduri cu trasee ușor deviate, provenind probabil dintr-o structură anterioară refăcută pe același traseu în această fază constructivă.

IV - Structuri de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX

Pe suprafața parcelei de la nr. 32 au fost evidențiate pivnițele, fundațiile și fragmente din elevațiile unei construcții (*casa 4*) a cărei configurație era descrisă de Planul din 1895-1899 și Planul 1911. Construcția ocupa într-un procent de 90% suprafața parcelei, iar zona liberă, situată în zona centrală a parcelei, spre est, a fost folosită ca spațiu de ventilație, luminare și de acces spre funcțiunile adăpostite de construcția din interiorul parcelei.

La nivelul subsolului, corpul dinspre stradă este alcătuit din două travee cu deschideri similare și un gang îngust care conduce spre zona de subsol a corpului dispus de-a lungul limitei estice de proprietate și apoi spre curtea interioară, dezvoltată probabil zonal până la nivelul subsolului. Cele două travee și traveea gangului comunicau prin intermediul a patru goluri (unul este obturat). Un al cincilea gol a fost realizat în zidul dintre gang și traveea vecină, în zona unde a fost delimitată o cameră pentru un spațiu tehnic. (*casa 4/încăperea 2*)

La nivelul parterului, celor două travee, de la aliniament și mergând în adâncimea parcelei cca. 9 m, le corespundea un spațiu mai amplu, probabil destinat funcțiunii comerciale. Restul spațiului (adânc de cca. 5 m) făcea parte din același spațiu comercial sau era folosit pentru depozitare. La limita corpului principal, înspre curtea interioară se află o scară de acces la nivelul subsolului. Poziția scării, golul obturat de la nivelul subsolului sugerează că zona celor două travee funcționa împreună cu spațiul

⁹ Planul 1895-1899 și Planul 1911, înregistrează această configurație.

comercial, independent de restul spațiilor. Este posibil ca scara să fi condus și la nivelul etajului, unde era probabil locuința negustorului.

Pe latura estică, gangului de la subsol îi corespundea un gang îngust de acces spre construcțiile din interiorul parcelei. Corpul de construcție din interiorul parcelei, lat de cca. 4 m, are la nivelul parterului patru încăperi și un grup sanitar (la care este adosat spre curtea interioară un rezervor – *amenajare 2*), dispuse înșiruit de-a lungul laturii estice a parcelei. Ultima încăpere (*casa 4/încăpere 8*), adosată limitei posterioare a parcelei (sud), ocupă întreaga lățime a parcelei (5,60 m) și delimitează spre sud curtea interioară. La două dintre cele patru încăperi (*casa 4/pivniță 4, 5*), cele situate în vecinătatea corpului principal, le corespund zone de subsol care comunică cu gangul și cu curtea interioară de la acest nivel.

Traveele subsolului corpului dinspre stradă sunt acoperite cu bolți simple, aplatizate, realizate din cărămidă (27x13x5-6 cm) legată cu mortar de var. Una dintre cele două încăperi de la subsol ale corpului din interiorul parcelei (*casa 4/pivniță 5*) a fost acoperită cu o boltă în plin cintru realizată din cărămidă legată cu mortar de var. Cea de-a doua încăpere (*casa 4/pivniță 4*), învecinată cu corpul principal, a fost acoperită probabil cu grinzi de lemn. Prin spațiul de deasupra acesteia se făcea legătură între gang și curtea interioară. Este posibil ca spațiul să fi fost folosit ca o curte de lumină și circulație.

În colțul sud-vestic al proprietății cercetate au fost descoperite fragmente aparținând unei construcții (*casa 6*) învecinate *casei 4*. Se disting urmele unei structuri, probabil fundațiile unei scări elicoidale, dispuse la colț și urmele unui grup sanitar. (*structură 2*)

Câteva detalii sugerează că între *casa 4* și casa învecinată la vest, din care fac probabil parte și fragmentele *casei 6*, a existat o relație funcțională, cel puțin în zona corpului principal. La nivelul parterului, în zidul Z90 a fost înregistrat un posibil gol de trecere spre proprietatea vecină, iar la nivelul subsolului, în zidul Z91 este realizat un gol, redus ca dimensiune, similar unei ferestre, care comunică cu subsolul *casei alipite*.

În secolul XX, post 1911, pot fi plasate o serie de refaceri ale unor construcții auxiliare sau introducerea unor dotări diverse. Astfel, *anexa 3* a *casei 5* este extinsă prin edificarea unui alt zid (Z 179), deplasat spre est cu cca. 0,8-1,20 m. Zona de acces în subsol (prin zona *pivniței 2* a *casei 5*) este probabil refăcută pe amplasamentul anterior din cărămidă legată cu mortar de ciment. Etapei cronologice în care a fost refăcută scara de acces este posibil să îi corespundă și proptirile bolților sau arcelor *pivnițelor* cu pile de zidărie realizate din cărămidă legate cu mortar de ciment.

Prezența zidului Z190 sugerează că spațiul curții interioare a *casei 5* a fost redus prin construirea unor alte anexe adosate.

Limita posterioară a parcelei nr. 34 este ocupată în întregime de două grupuri sanitare canalizate la un amplu rezervor circular încheiat cu o semicalotă sferică. (*amenajare 3*)